

Tryckningen av Sveriges första frimärken

Av Mats Ingers

Inledning

När beslutet om enhetsporto togs av 1854 års riksdag, bestämdes samtidigt att så kallade "portofrimärken" skulle tillverkas. Den första frimärksserien kom att innehålla fem valörer: 3, 4, 6, 8 och 24 skilling banco.

Alla svenska frimärken fram till 1891 års oscarutgåva har tryckts i en teknik, som kallas boktryck. En annan benämning är högttryck. Det fungerar som när man använder en vanlig stämpel. Den del av klichén (tryckplåtens "byggsten"), som ska ge en färgad linje eller ett färgat fält, står upphöjd. Gravyren måste dessutom vara spegelvänd i förhållande till den färdiga bilden.

Tryckplåtarna

Under våren 1855 färdigställdes två plåtar med 100 lösa klichéer för varje valör. Det är viktigt att notera, att klichéerna var löstagbara. De hölls visserligen samman av en spännanordning, men man kunde när som helst plocka sönder tryckplåten i dess 100 beståndsdelar. Först 1858, när efterföljaren till skilling bancoserien skulle tryckas, använde man plåtar bestående av fyra kvartsplåtar. I båda fallen motsvaras en tryckplåt av ett 100-ark frimärken, där positionerna numreras från vänster till höger med början i det övre vänstra hörnet. Position 10 blir alltså det övre högra och position 100 det nedre högra hörnmärket.

Fyraskillingen trycktes i störst upplagor, eftersom den utgjorde det enkla inrikes brevportot. Det första plåtparet – plåt 1 och 2 – höll i två år. I juni 1857 hade man hunnit

MATS INGERS är född 1948 och har varit aktiv frimärkssamlare i ett halvt sekel. Redaktör för *Skillingstryckets Frimärksforum* mellan 1981 och 1991. Forskare och ofta anlitad föredragshållare inom sitt specialområde, klassisk svensk filateli. Medlem av Sveriges Filatelist-Förbunds handbokskommitté.

trycka cirka fem miljoner märken, fördelade på 10 leveranser. Inför den 11:e leveransen ersatte man åtskilliga slitna klichéer med nya. Denna plåtsammanställning kallas "plåt 3 och 4". Men redan till den följande leveransen av bruksvalören bytte man ut samtliga klichéer (plåt 5 och 6). Samtidigt passade man på att ersätta de båda tryckplåtarna för åttaskillingen med ett nytt plåtpar. Man talar om "nya plåtarna" för båda dessa valörer.

Till tryckningen av de två sista leveranserna (den 13:e och 14:e) av fyraskillingen tillverkades ytterligare två plåtar. Totalt fanns alltså åtta plåtar för denna valör.

Enstaka skadade klichéer kan ha blivit utbytta när som helst. I det första plåtparet för fyraskillingen känner vi knappt 30 exempel på att ett frimärke med ett tydligt kännetecken fått en ny position. Det har skett i samband med att plåtarna monterades ner för rengöring och översyn i slutet av år 1856. I verkligheten har förmodligen betydligt fler klichéer fått nya positioner, utan att det går att upptäcka. Det beror på att de flesta mär-

The left copies (position 53 and 63 in a sheet of 100) show the same flaws. Another flaw is found in both copies to the right. This is to demonstrate that the printing blocks were movable.

Flyttade klichéer. De vänstra märkena (position 53 och 63) har samma klichéfel. Positionerna 54 och 64 uppvisar ett annat gemensamt fel.

ken faktiskt saknar tydliga klichéfel. Postmuseums ostämplade 25-block har inga betydande avarter. Notabelt är, att man inte känner ett enda exempel på att samma kliché använts i mer än två olika positioner i kartan.

Även i tryckplåtar för de övriga valörerna torde klichéer ha flyttats eller bytts ut. Det bäst kända exemplet är förstås den gula treskillingen. Feltrycket har uppstått genom att en skadad åttaskillingskliché i position 4 i den ena plåten råkat bli utbytt mot en treskillingskliché. Mer om detta finns att läsa i Robert Mattsons artikel.

Tryckpressen

Märkena framställdes med en digelpress. Minst en sådan inköptes av Pehr Ambjörn Sparre i London 1854. Hans tryckeri låg vid Öfre Bangränd 8, 1 trappa upp, i närheten av Hötorget. Enligt en samtida inventering hade han en anställd tryckare, en gesäll samt två digelpressar. Uppgifter saknas om den andra pressen. Postverket köpte "åtskillige maskiner för tillverkning av porto-frimärken" av Sparre i samband med att hans kontrakt som entreprenör förnyades i bör-

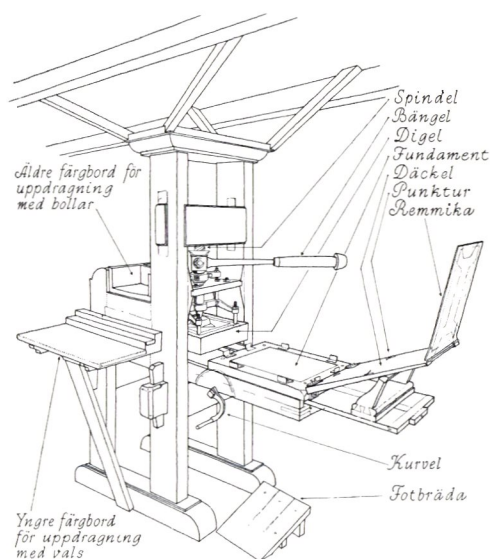
jan av 1858. I köpet ingick även ett tandningsverktyg och tryckmateriel. Köpesumman var 10.000 riksdaler banco.

Sparres engelska press, av märket "Albion" kan beskådas i Postmuseum i Stockholm. Den flyttades 1864 från Sparres tryckeri till lokaler i Posthuset vid Lilla Nygatan. Den kom där att fungera som "drivkraft" för tandningsverktyg av olika årgångar ända fram till 1920. Efter att ha stått bortglömd i ett magasin återupptäcktes den 1955, vilket då var en stor sensation

Digelpressar hade fungerat enligt samma princip, ända sedan de introducerades i slutet av 1400-talet av Gutenberg: ett horisontellt och utdragbart fundament användes för tryckplåten och en utfällbar däckel med en likaledes utvikbar ram (remmikan) fanns för att fästa in papper. Där ovanför satt en höj- och sänkbar digel(platta). Slutligen användes en hävstångsanordning för att föra ner digeln och på så vis pressa däckeln och papperet med jämnt tryck mot den infärgade plåten.

Platen press from the middle of the nineteenth century.

Digelpress från mitten av 1800-talet.

The density of the background is depending on whether the lining of the tympan was harder (as in the upper row) or softer.

Märken tryckta med hård däckel i övre raden, exempel på tryck med mjuk däckel i den undre.

Mjuk och hård däckel

Däckeln har en central roll, både bildligt och bokstavligt. Den kunde ha en mer eller mindre hård beklädnad av filt och papper, vilket i hög grad påverkade tryckets karaktär. Vid *mjuk* däckel pressades frimärkspapperet djupare ner mot klichéernas relief. Resultatet blev bland annat ett tätt bottenstryck. Vid *hård* däckel fick man ett linjeskarpare tryck, som dock samtidigt avslöjade skavanker hos klichéerna på ett tydligare sätt. Här visas några typiska exempel.

Gjutningsdefekter

Klichéerna var sannolikt av stilmetall och gjutna för hand. Alla originalplåtar har gått förlorade. Det finns enstaka klichéer av alla valörer utom 6 skilling banco bevarade, och

dessa är handgjutna i just stilmetall. Man kan anta, att tryckplåtarnas klichéer såg ut på samma sätt. Många skillingar uppvisar defekter i trycket, som kan hänföras till att stilmetallen inte förmått fylla ut formen fullt ut. Nedan redovisas ett par exempel.

Upplappning

Bristande precision vid gjutningen gav en viss variation i tjocklek. Slipning räckte inte alltid för att utjämna variationen. Klichéer, som hamnade något under plåtens tänkta idealnivå, måste höjas. Små pappersbitar klistrades på från undersidan. Man gjorde upprepade nedslag i pressen med prov-

Flaws related to the casting process of the printing blocks (white spots, disrupted frame lines).

Vita fläckar och vissa ramskador beror på defekt gjutning av klichén.

tryckspapper, och fortsatte att lappa tills man fick en jämnt tryckt karta, där alla ramlinjer framträdde. Förfarandet kallas upplappning. Den krävde både stort tålamod och yrkesskicklighet.

Hyssjning och andra färgutflytningar

I tryckmomentet blev papperet tillplattat. Det uppstod då vissa rörelser kring plåtens ytterkanter. Samtidigt tenderade färgen, som valsats över plåten i ett tunt lager, att pressas ut mot sidorna. De utåt vettande ramlinjerna i arkets kantexemplar är därför som regel förtjockade och lite suddiga. Fenomenet kallas hyssjning. Det förklarar också varför texten "FRIMÄRKE" på märkena i arkets yttersidor kan ha suddiga bokstäver på exemplar i positionerna 1, 11, 21, ... och 91 respektive 10, 20, 30, ... och 100. I positionerna 1 till 10 är det vanligt, att övre yttre ramlinjen och "SVERIGE" är sammanflutna.

Om överskottet av färg är stort, uppstår utflutet tryck över större ytor. Särskilt hörn-exemplar och hörnnära positioner kan uppvisa stark utflytning. Det tjocka pigmentlagret gör sådana märken färgstarka och därmed attraktiva för samlare.

Tryckfärgerna framställdes manuellt genom att ett eller flera pigment revs ner i linolja. Recepten var ungefärliga, proceduren upprepades många gånger. Detta förklarar nyansrikedomen hos våra klassiska märken. Färgblandningarna har i regel varit lyckade. Ibland har valet av pigment dock fått oönskade konsekvenser. Sexskillingar skulle ha varit lila, inte mer eller mindre brunaktigt

Parts of the print is missing, due to inadequate adjustment of the level of the printing blocks.

Bristande upplappning.
Delar av trycket saknas längs kanterna.

Margin positions (here 9, 11, 60 and 81) often show blurred frame lines at one or two sides.

Märken utmed arkets kanter har ofta hyssjade ramlinjer. Position 9, 11, 60 och 81.

Blurred prints from the corners or from positions close to a corner of the sheet.

Utflutet tryck från hörn eller hörnnära positioner.

Skilling banco stamps from the autumn of 1857, showing a broad variety in colours and printing characteristics.

Exempel på de mycket varierade tryck, som Scheutz åstadkom under hösten 1857.

grå. För mycket linolja eller olämplig pappersanfuktning kunde leda till att färgen sögs ut över ytor som skulle ha varit ofärgade. Sådana tryck kan påminna om dubbeltryck, men saknar den linjeskärpa, som kännetecknar ett äkta dubbeltryck.

I extremfall kunde trycken mer likna akvarellmåleri än boktryck. Många sådana exempel finns i den 11:e leveransen av fyrskillingarna samt de samtidigt tryckta upplagorna av 8 och 24 skilling banco. De egendomliga trycken från hösten 1857 blev ännu mer variationsrika, beroende på den ojämna kvaliteten på tumbapapperet. Detta orsakade vid denna tidpunkt ofta en strimmighet, som inte kunde skyllas på tryckaren. Han hette för övrigt Georg Scheutz och var Sparres ombud under större delen av vapenperioden. I Robert Mattsons artikel om våra första frimärken kan man läsa mer om dessa mycket intressanta tryckupplagor.

lade "partiella dubbeltryck", där bara en mindre del av bilden är dubblerad, har nog större släktskap med hyssjning än med de äkta dubbeltrycken.

Spegeltryck uppkommer genom att färgen smetar av sig på baksidan av ett annat ark. De nytryckta kartorna hängdes först på tork, men staplades därefter på varandra under visst tryck för att de inte skulle rulla ihop sig. Spegeltryck av den första emissionen är förvånansvärt sällsynta.

Double prints are known in two pairs of the skilling banco stamps. The double-printed image is positioned slightly lower than the first print, and is much weaker.

Ett av de två kända paren med dubbeltryck.

Dubbeltryck och spegeltryck

Det finns bara en handfull kända exempel på dubbeltryck bland skillingarna, och samtliga är av valören 4 skilling banco. Två par är kända, varav ett i ultramarin nyans. Ett brev med denna variant är också känt. Den dubbeltryckta bilden framträder alltid svagare och är obetydligt förskjutet. Så kal-

Klichéfel

Avvikelser i frimärksbilden kan uppstå på en mängd olika sätt. Repor, kantstötningar och andra mekaniska skador kan drabba den enskilda klichén. Främmande partiklar, som fastnar på tryckytan, kan ge färgade fläckar omgivna av "moln". Gjutningsdefekter har vi redan berört. Tillfälliga avvikelser kan uppstå av träflisor i papperet eller veck i papperet, "dragspel".

Här visas några kända exempel på avarter. Bara på fyraskillingen är hundratals mer eller mindre tydliga klichéfel bestämda till sina positioner. "Dödskallen" på treskillingen har position 55 i arket och är en av våra mest ryktbara och eftertraktade avarter. Det är egentligen rätt så oförtjänt. Det enda som hänt är att en liten partikel fastnat i den högra 3:an på klichén, men resultatet har satt fantasin i rörelse.

Betydligt intressantare är "Hårstråfelet" på fyraskillingen i position 22 i den ena av plåtarna i det första plåtparet. Det uppträder bara i den 8:e leveransen. Ett tagelstrå har fastnat mellan "c" och "o" i nedre textfältet. Den övre delen av strået var löst så att det kunde röra sig under tryckningen. Då uppstod en inte helt rak linje, som i princip inte ser likadan ut på två märken. I

This flaw was found recently.

A white line runs across the picture, breaking through the frame lines at both sides.

Ett nyligen upptäckt klichéfel är den vita repanten tvärs över hela bilden, med genombrott av båda de yttre ramlinjerna till höger och vänster.

a

b

c

d

e

Some flaws have names, like
a) "the Death's head", b) "the Straw",
c) "the Double eight", d) "the Old comma" and
e) "the New comma".

Några exempel på mer eller mindre
välkända avarter, som a) "Dödskalle",
b) "Hårstråfelet", c) "Dubbelåtten" samt
d) "Gamla kommatecknet" och
e) "Nya kommatecknet".

sällsynta fall kan spår av strået även påträffas hos märket i position 12 ovanför.

På sexskillingar är klichéfel mindre vanliga än på övriga valörer. Ettärke har en vit linje tvärs över hela bilden. Motsvarande kliché har haft en repa, som genombrutit de yttre ramlinjerna på både vänster och höger sida.

Åttaskillingar visar inte sällan spår av kantstötningar i det första plåtparet, medan de nya plåtarna nästan är fria från fel. "Dubbelåttan" är inte en avart som är specifik för en viss position. Fenomenet beror på att flera klichéer haft en upphöjning utanför den nedsänkta, yttre konturen av "8". Denna upphöjning avsätter färg, samtidigt som den hindrar papperet i gränsområdet från att komma i kontakt med tryckfärgen, med en vit dubbelkontur som resultat.

Två originalgravyrer – två typer

Tryckplåtarna är slutsteg i en lång kedja, där första steget är originalgravyrerna eller modergravyrerna. Gravören framställer en spegelvänd bild där alla ytor, som inte skall ge ett avtryck, skärs bort med en diamantstickel i en slät yta av stål.

Moderstämpeln till våra första frimärken är inte bevarad. Däremot finns en annan gravyr från samma tid, som också har Pehr Ambjörn Sparre som upphovsman. Skillnaden mellan de båda gravyrerna (typ A och typ B) ses bäst i bottenmönstrets utformning.

Bevarad tryckmateriel

Numera förvaras all tryckmateriel i Postmuseums depå i Tumba. Luftfuktighet och temperatur är anpassade för att föremålen inte skall angripas av rost, ärg och tennpest. Genom Postmuseums försorg har de flesta objekten från skillingperioden fotograferats. Med digital teknik kan man studera detaljer nästan lika bra som om man höll objektet i sin hand. En förhoppning är att det skall kunna skapas ett allt fullständigare digitalt bildbibliotek, tillgängligt för forskare på distans.

En lista över all bevarad tryckmateriel med anknytning till våra första frimärken presenteras nedan. I många fall är diarienumret (PM följt av siffror) ritat på föremålet.

Bevarad tryckmateriel för skilling banco, typ A (ej godkänd)

Originalgravyr (modergravyr) i stål
(PM3717)

Matris av originalgravyr (modermatris),
härdad järn (PM8216)

Bildstämplar i järn, 5 stycken (PM8215)

Originalstämplar (valörstämplar) i järn, 5
stycken (PM3712 – PM3716)

Valörstämpelmatriser (matriser av
originalstämplar), järn, 6 stycken
(PM8217 och PM8218, den sistnämnda
makulerad)

Matris av valörstämpel för 4 skill. b:co,
präglad i koppar (PM66)

Matris av valörstämpel för 4 skill. b:co,
präglad i mässing (PM8219)

Klichéer för 4 skill. b:co, präglade i
mässing, 198 stycken, varav 186 är
uppklistrade på kartongblad (PM8219)

Bevarad tryckmateriel för skilling banco, typ B (godkänd)

Från tiden kring 1855:

Matris av moderstämpel
i härdad järn (PM8220)

Matris utan valörinskriftion
i stilmetall (PM109)

Klichéer utan valörbeteckning
i stilmetall, 10 stycken (PM73, PM97-100,
PM103 samt PM105-108)

Klichéer med "4" instansat
i övre högra valörfältet (PM101 och
PM104)

Kliché utan valör, "AES" instansat
spegelvänt i nedre valörfältet (PM102)

Klichéer för 3 skilling banco
3 stycken (PM74-76)

Klichéer för 4 skilling banco
17 stycken (PM80-96)

Kliché för 8 skilling banco
(PM77)

Klichéer för 24 skilling banco
2 stycken (PM78-79). Samtliga klichéer är
gjutna i stilmetall. Ingen kliché är
bevarad för 6 skilling banco.

Från 1868 (eftertrycksmateriel):

Valörmatriser i koppar
från undersidan pågjutna med stilmetall
(PM67-71)

Tryckplåtar i nioblock
i stilmetall på blyfot, ett block för varje
valör, klichéer flyttbara inom blocken
(PM822I)

Klichéer i stilmetall med förkopprad yta
en av varje valör, fastlodd på blyfot
(PM8222)

Som framgår av ovanstående förteckning finns inte mycket bevarat av typ B. Modermatrisen, nummer två i tillverkningskedjan, är välbevarad. Utöver denna finns bara rudiment, som många gånger är av experimentell karaktär. Av stilmetallklichéerna utan valör intar PM99 (avbildad i den engelskspråkiga sammanfattningen) en särställning, eftersom den kan knytas till avdrag i ultramarin färg, vilka är kända i ett fåtal exemplar. En serie valörmatriser i koppar, pågjutna med stilmetall från baksidan, har tidigare antagits vara från 1855. Enligt 1964 års handbok uppvisar dessa matriser dock kännetecknen som bara finns hos eftertrycken, varför den korrekta dateringen torde vara 1868.

Tillverkningen av tryckmaterielen

Sedan Sparre framställt sin gravyr av typ A, utförde han en serie präglingar. Patriser gav matriser, som i sin tur fick ge upphov till nya matriser. Valörbeteckningar ingraverades i sex av bildstamparna. Efter ytterligare präglingar, sista gången i mässing, hade han framställt två hela tryckplåtar för valören fyra skilling banco. Han måste ha provtryckt dessa och då funnit att kvaliteten var för dålig. Möjligen hade poststyrelsen också haft synpunkter på utförandet av bottenmönstret. Sparre fick börja om från början. En ny stålgravyr, typ B utfördes, men den har förkommit. En matris av moderstämpelein i järn har däremot bevarats (PM8220).

Det har spekulerats mycket i litteraturen om vilket tillvägagångssätt Sparre använde sig av för att få fram de slutligen godkända tryckplåtarna. Den exakta gången kan inte anses klarlagd, vilket naturligtvis beror på att så få länkar i kedjan bevarats. Till den saknade materielen hör samtliga tryckplåtar. Man kan nog våga fastslå, att klichéerna sett ut ungefär som de fåtal bevarade, i stilmetall gjutna klichéerna.

En del arbetsavdrag har bevarats både från typ A och från B, men de kastar inte heller något ljus över tillverkningsgången. Här ges en kort översikt av de provtryck, vilka anses tillkomna under 1850-talet. Det finns en hel flora provtryck från 1868 och senare, då man skulle framställa eftertryck. Dessa har ingående behandlats i 1964 års handbok, del III, i avsnittet "Senare sk. b:co-tryck", med början på sidan 55.

Arbetsavdrag, typ A

Det finns ett bevarat avdrag i svart, som visar originalgravyren av typ A i ett ofullbordat skede. Bottenmönstret (guillocheringen) saknas. Avdraget är avbildat på sidan 33 i "Skilling bancofrimärken i vapentyp" av Hugo Olsson och Fredrik Benzinger.

Proof in black without values, type A.
Post Museum, Stockholm.

Svartavdrag utan valör av typ A,
utställt på Postmuseum.

Övriga svartavdrag, typ A

Avdrag med och utan valörbeteckningar finns utställda i Postmuseums basutställning. I *Posttryttaren* 2001 visas hela uppsättningen med obeskurna pappersmarginaler.

I den så kallade Järnumdonationen till Postmuseum på 1950-talet ingick en rad

svartavdrag, som blivit omdiskuterade. Det för alltför långt att återknyta till den diskussionen här. Man kan dock notera, att vissa av avdragen av samma valörer måste härstamma från mer än en patris.

Valörlösa avdrag av typ B i olika färger

I Postmuseums samlingar finns avdrag i olika färger (se föregående artikel). De har allmänt gått under beteckningen "moderstämpelavdrag". Sanningen är dock, att vi bara med säkerhet kan fastställa ursprunget för ett av avdragen, nämligen det ena i ultramarin färg. Det härstammar från en gjuten kliché (PM99). De övriga avdragen kan mycket väl vara från moderstämpeln, även om det är svårt att bevisa idag. På privata händer finns ytterligare ett 10-tal liknande patrisavdrag, om vars exakta ursprung det råder viss osäkerhet. Allt talar dock för att de tillkommit "i rätt tid".

The first five proofs in black show the A type which differs from the B type (to the right) by the bottom pattern and by the missing dot after "FRIMÄRKE".

Svartavdrag av typ A från Postmuseum.

Som jämförelse en fyraskilling av typ B. Den senare har ett annat bottenmönster, samt punkt efter FRIMÄRKE.

Normalprov

Det finns ett fåtal så kallade normalprov bevarade, varav ett par, som klippts från övre vänstra hörnet i en karta. På baksidan finns delar av ordet, "(Pr)of" skrivet med bläck. Normalprov togs innan tryckningen av en ny upplaga påbörjades, troligen i avsikt att inhämta Poststyrelsens godkännande för färg och tryck.

Färgprov med fyraskillingplåt

Det finns otandade tryck, som utförts med klichéer vilka tillhört det sista plåtparet av fyraskillingen. Färgerna är desamma, som kom till användning i 1858 års vapenserie i öre-valörer, med undantag för den blå. Dessutom finns avdrag i svart färg. Sammanhängande enheter är inte ovanliga, och genom överlappning har plåtens utseende exakt kunnat rekonstrueras. Den skiljer sig från originalplåtarna, vilka alltså har varit nedmonterade, kanske för rengöring.

Dessa tryck är med all säkerhet utförda under första halvåret 1858, någon gång efter tryckningen av den 14:e och sista leveransen av fyraskillingarna, som skedde i februari det året. Avsikten har varit att pröva färger för den nya vapenserien.

A printing proof, originating from the upper left part of a sheet.

Normalprov för 4 skilling banco från övre vänstra hörnet i ett ark.

Colour proof of 4 skilling banco for the 1858 issue in "öre". The "New comma" is found in position 17 in the original sheet whereas it has position 100 in the colour proof sheet.

Färgprov av 4 skilling banco för 50 öre vapen i karmin färg med klichéfelet "Nya kommatecknet". Märket har position 17 i originalarket men återfinns i färgprovsarket i det nedre högra hörnet.

Vad heter vad i boktryck?

Bildstämpel: Valörlös patris, som tagits från modernmatrisen, vanligen minst en för varje tilltänkt valör.

Boktryck: En form av högtryck.
Begreppet är förklarat i inledningen.

Färgprov: Detsamma som normalprov.

Galvanotypi: Patriser och matriser kan kopieras genom en elektrolytisk metod. Den utvecklades under första hälften av 1800-talet samtidigt i Sankt Petersburg och Liverpool. Man lyckades i olika metallösningar, exempelvis kopparsulfat, fälla ut metallen i ett alldeles jämnt lager på ytan av föremål genom inverkan av elektrisk ström. Detta gav mycket exakta kopior. Elektrotypi är en annan, samtida benämning för galvanotypi.

Gjutning: I detta sammanhang har metoden använts för att gjuta i stilmetall (se nedan). Det är en alternativ metod till prägling och galvanotypi för matris- och patristagning.

Guillochering: Det konstsvavade bottenmönstret; termen används både om gravyren och bottentrycket, i det här fallet de slingrande bårderna kring vapenskölden.

Kliché: Den del av tryckformen, som motsvarar en frimärksbild.

Matris: Patrisens motsats. Mellanled i tillverkning av tryckmateriel, kan ej provtryckas.

Modernmatris: Matris av originalgravyr, vanligen präglad.

Moderstämpel: Detsamma som originalgravyr. Gravören ristar en negativ, spegelvänd bild.

Normalprov: Det prov i färg som framställdes inför varje tryckning.

Originalstämpel: Patris av modernmatris, försedd med valörbeteckningar.

Patris: Tryckmateriel, där bilden är spegelvänd, som en stämpel. Kan provtryckas.

Plåtprov: Provtryckning efter utbyte av en eller flera klichéer.

Provtryck: Övergripande beteckning på färgprov, normalprov och plåtprov.

Prägling: En patris i t.ex. stål kan pressas in i en slät yta av mjukjärn, för att skapa en matris. Detta kallas prägling. Från matrisen kan i sin tur en ny patris präglas.

Stilmetall: En legering av tenn, bly och antimon. God förmåga att fylla ut även små detaljer i gjutformen och därför användbar för att gjuta klichéer.

Valörstämpel: Samma som originalstämpel.

Källor och litteratur

David Feldman.

Auktionskatalog All World 16-21 November.
Zürich 1997.

Frimärkshuset AB.

Auktionskatalog.
1969.

Handbok över Sveriges frankotecken, del III.

Stockholm 1964.

Mattson, Robert,

Frimärkets historia.
Stockholm 1990.

Olsson, Hugo & Benzinger, Fredrik,

Skilling bancofrimärken i vapentyp.
Stockholm 1950.

Olsson, Hjalmar & Strandell, Nils,

Skilling-bancofrimärkena.
Meddelanden från Postmuseum 12.
Stockholm 1930.

Postiljonen AB.

Auktionskatalog nr 170.
1999.

Skillingstryckets Frimärksforum.

nr. 4/1990; nr. 1-2/1991; nr. 1/2001.

Sveriges frankotecken 1855-1905.

Stockholm 1905.

Sylwan, Björn,

Frimärkstryckaren som flög i luften.
Postryttaren 2001.

Printing of the First Swedish Stamps

150 years have now passed since the first Swedish stamps were printed. Although, by 1855, coins of the new kind – “öre and riksdaler riksmünt” – were already being struck, the stamps issued were in skilling banco. Not until the beginning of 1858 did the Post Office change their accounting system to riksdaler riksmünt, and the same year our first stamp issue was pensioned off. This was a thorough process: remaining stamps and printing plates were destroyed; even the original engraving seems to have met the same fate, although it ought to have been included among the printing equipment the Post Office bought from Count Pehr Ambjörn Sparre at the beginning of 1858. For some reason, some other items were preserved, i.a. the matrix of the mother engraving.

Printer

The contract for printing the first Swedish stamps was, fairly informally, awarded to the young count, Pehr Ambjörn Sparre. A separate article is devoted to Sparre's background and eventful life. Over the years, a lot has been written about Sparre's efforts as a stamp pioneer. His contract did not only cover printing but also design and production of the original engraving and printing plates. A great deal of what has been published in earlier manuals, celebratory pamphlets and special articles, have been unsubstantiated speculations. This is because of the difficulty of reconstructing the manufacturing process when most of the intermediate stages and the final product (all printing plates) are missing. It has been established that Sparre first produced

an original engraving, type A, which was used to make repeated impressions, resulting in approx. 200 brass blocks for 4 skilling banco, the value for domestic use in Sweden. However, he then abandoned his earlier attempts, and started again. A new original engraving, type B, was produced, with a denser background pattern.

Printing Press

The stamps were manufactured using a platen press. Pehr Ambjörn Sparre bought at least one such press in London in 1854. Records preserved from the 1850's show that he employed one printer and one journeyman (apprentice) and had two platen presses. Details of the second press are not available. The Post Office purchased “several machines for the manufacture of postage stamps” from Sparre when his contract was renewed at the beginning of 1858. This machinery also included perforation tools and printing equipment. The purchase price was 10,000 riksdaler banco.

Sparre's English press, made by Albion, can be viewed in the Post Museum in Stockholm. It was moved in 1864 from Sparre's printing works to premises in the Post Office building on Lilla Nygatan. There it was used as a “power source” for perforation tools of different eras until 1920. Having been placed in storage and forgotten, it was sensationally rediscovered in 1955.

Printing Plates

During the spring of 1855, two plates were made for each value, each containing 100

separate printing blocks. The blocks were held together by a tension device, but the printing plates could at any time be taken apart into 100 pieces. Not until 1858, when printing the successor of the skilling banco series, were plates used consisting of four quarter plates. In both cases, one printing plate corresponds to one sheet of 100 stamps, with the positions numbered from left to right, starting in the top left hand corner. Position 10 is therefore in the top right hand corner and position 100 in the bottom right hand corner.

Most of the stamps printed were the 4 skilling banco value, since this was the domestic postage for the first weight class. The first pair of plates for this value – plates 1 and 2, lasted for two years. In June 1857, approx. 5 million stamps had been printed, split over 10 deliveries. Before the 11th delivery, several worn blocks were replaced with new ones. This plate configuration is referred to as “plates 3 and 4”. However, even before the following delivery of domestic value stamps, all printing blocks were replaced (plates 5 and 6). At the same time, the two printing plates for the 8 skilling stamp were replaced with a new pair of plates. The plates for both these values are referred to as “the new plates”.

For printing the last two deliveries (13th and 14th) of the 4 skilling banco stamp, two further plates were manufactured. In all, there were therefore eight plates in existence for this value. This means that a 4 skilling stamp picked at random can theoretically have 800 different “fathers”. As it is almost always possible to tell to which of the 14 deliveries the stamp belongs, the alternatives are considerably fewer.

The odd damaged printing block may have been replaced at any time. In the first pair of plates for the 4 skilling stamp, there are barely 30 cases where it is known that a stamp with a distinctive mark can be found in a new position. This happened whilst dismantling the plates for cleaning and overhaul at the end of 1856. In reality, considerably more blocks have probably been moved without it being noticed, because

most stamps do not have distinctive flaws. The Post Museum’s unused 25-block has no noticeable flaws. It is worth noting that there is no known case where the same printing block has been used in more than two different positions in a plate.

Double and Mirror Prints

There are only just over a handful of known examples of double prints among the skilling stamps, and all are of the 4 skilling banco value. Two pairs are known, one in the ultramarine shade. One letter with this stamp variation is also known to be in existence. The double printed image is always fainter and very slightly displaced. So-called partial double prints, where only a small part of the image is double, probably have more to do with “blurring of the colour” during printing than with genuine double printing.

Mirror prints occur when the colour sticks to the back of another sheet. The newly printed sheets were first hung up to dry, but were then stacked on top of one another, under pressure, to stop them curling up. Mirror prints of the first issue are surprisingly rare.

Printing Block Flaws

Variations in the stamp image can occur in a number of different ways. The individual printing block may have been subjected to scratching, knocks or other mechanical damage. Foreign bodies sticking to the print surface can result in coloured spots, surrounded by “clouds”. Temporary variations can occur because of wood chips in the paper or because of the “accordion” effect (what happens when the paper was folded during the printing process).

The Swedish language part of this article deals with some known examples of variations. On the 4 skilling stamp, the positions have been determined of hundreds of more or less distinctive printing block flaws. The “skull” (Death’s head) on the 3 skilling stamp is in position 55 in the sheet, and is

These prints bear similarities to double-prints. However, the blurred contours in this case are probably caused by the condition of the paper (too moist?), maybe in combination with some property of the printing ink (too much linseed oil?).

Detta är inga dubbeltryck, även om det finns extrakonturer. Färgen har flutit eller sugits ut i papperet. Orsaken kan vara fel fuktighetsgrad i papperet eller för mycket linolja i färgen.

one of our famous and sought-after variations. This is really quite undeservedly so – all that has happened is that one small particle has stuck to the right hand figure 3 on the printing block, but the result has tickled people's imagination.

Considerably more interesting is the "Straw" on the 4 skilling stamp in position 22 in one of the plates of the first pair. This only appears in the 8th delivery. A piece of horsehair has got stuck between the 'c' and 'o' in the lower text area. The top end is free. Whilst printing, a swaying line appears that generally does not look the same in any two stamps. Rarely, traces of the hair can also be found in position 12.

The 6 skilling banco stamps contain less printing block flaws than other values. One stamp has a white line across the whole image. The block in question has a scratch stretching through the outer frame lines on both the right and left hand sides. Surprisingly, this flaw was detected only a few years ago.

8 skilling stamps often show signs of the edges of the first pair of plates having been subjected to hard knocks. However, the new plates are almost without flaws. "The Double 8" is not a variation that is specific to one position. The phenomenon has been caused by several printing blocks having a raised part outside the sunk outer contour of the figure "8". At the same time as the raised part stops the paper in the border

area from coming into contact with the printing colour, it leaves a colour trace, resulting in a white double contour line.

Plate Manufacture

To begin with the plates finally approved were made using repeated procedures of impression, but later different production methods have been used. The 100 blocks for the printing plates were cast from an alloy consisting of lead, tin and a little antimony.

A few printing blocks of type B in different values (except for six skilling banco) are preserved.

The edges lack finish.

Ett mindre antal klichéer av typ B med valörer (utom för sexskillingen) har bevarats. Här visas PM75. Kanterna är oslipade.

As mentioned before, each printing plate consisted of 100 replaceable blocks. The yellow 3-skilling stamp has been created by replacing an 8 skilling block (in position 4 in the sheet) with a 3 skilling block by mistake. This exciting story is told in detail in Robert Mattson's first article.

Mother Die Proofs

The article also comments upon the origin of some die proofs in different colours, without values; these have routinely been referred to as "mother die proofs". In the Post Museum there are six in the general exhibition, and in addition there are around ten known to be in private ownership. Three proofs, all in the blue ultramarine shade, can be linked to a printing block with no value figure, cast in an alloy of lead, tin and a little antimony, recorded as PM99. Even today, this shows traces of colour. The other proofs come from several different dies without value. Some are probably die proofs while others may come from dies with different images.

All proofs in colour without value probably originate from 1855. The position is more problematic as regards the black proofs of the first skilling type that was never approved. In the 1950's, the Post Museum received a large number of black proofs, the Järnum donation. This contained i.a. a number of type A proofs.

Many of the phenomena described in this summary are illustrated in the Swedish language part of the article. The interested reader is referred to these pictures which have sub-titles in English.

A casted printing block of type B, without denominations. Stains of ultra-marine printing ink are found on the surface.

Stilmetallkliché utan valör, typ B.
Ytan har rester av ultramarint färgpigment. PM99.

This proof in the B type originates from a casted printing block, stored by the Post Museum. The white spots are characteristic.

Avdrag från valörlös kliché i stilmetall, PM99.
Känns igen på de vita "molnen"
i de blivande valörfälten.